

Albánština

Postavení albánštiny mezi jazyky

V kontextu evropských jazyků se řadí albánština mezi tzv. malé jazyky, přičemž do jisté míry stále z nejrůznějších příčin převažuje teoretický zájem o albánštinu nad praktickým zájmem ovládnout tento jazyk. Přestože to v důsledku bouřlivého jazykového vývoje nemusí být na první pohled zřejmé, albánština tvoří nedílnou součást velké rodiny indoevropských jazyků, dokonce bývá považována za chybějící spojovací článek mezi některými jejími větvi. Velice obsáhlá je problematika historického vývoje albánštiny ve světle jejích vztahů s ostatními balkánskými jazyky. Nutno podotknout, že i sama albánština (především její slovní zásoba) se stala východiskem pro určité hypotézy týkající se historie Albánců.

Genetická klasifikace

Albánština představuje **samostatnou větev v rámci indoevropských jazyků**. Příbuznost albánštiny s ostatními indoevropskými jazyky dokázal v 19. století historicko-srovnávací metodou Franz Bopp ve své práci *Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen* (1855). Příslušnost k indoevropské jazykové rodině se často dokumentuje na frekventovaných slovech, které v průběhu jazykového vývoje příliš nemění svůj význam, např. pojmenování příbuzenských vztahů, názvy částí lidského těla, jména živočichů, rostlin, označení atmosférických jevů apod. Totéž se dá názorně ilustrovat i na základních číslovkách (vlevo rekonstruovaný indoevropský tvar číslovky podle R. Beekse a vpravo odpovídající tvar v toskické albánštině):

1	*Hoi(H)nos	Një	6	*(s)uéks	gjashtë
2	*duoh ₁	Dy	7	*séptm	shtatë
3	*treies	tre/tri	8	*h ₃ ek'teh ₃	tetë
4	*k ^w etuōr	Katër	9	*(h ₁)néun	nëntë
5	*penk ^w e	Pesë	10	*dék'mt	dhjetë

Kromě fonetického a lexikálního plánu se příslušnost k indoevropským jazykům dokumentuje i na plánu morfologickém. Albánština částečně zachovává pádový systém, ve slovesné flexi zachovává podobně jako řečtina archaický monolektický tvar mediopasiva (srov. alb. *lahem* a čes. *myji se*). V oblasti morfonologických alternací zachovává albánština indoevropský ablaut. Jedná se o systematickou změnu kořenové samohlásky. V albánštině se projevuje typicky ve tvarech aoristu, kdy se kořenové *-(j)e-* mění na *-o-*, např. *heq* (házím) – *hoqa* (hodil jsem), *sjell* (přináším) – *solla* (přinesl jsem), *vjedh* (kradu) – *vodha* (ukradl jsem), srov. čes. *plést – plot, vést – vodit*.

Indoevropské jazyky se dělí na kentumové a satemové podle vývoje palatalizovaných velár (*k', g', g'h*), které se v satemových jazycích reflektují jako sykavky (*s, z*) a v kentumových jako veláry (*k, g*), srov. lat. *centum* [kentum] a čes. *sto*. Dánský lingvista Holger Pedersen (1867–1953) jako první přiřadil albánštinu k **satemovým jazykům**, kam patří ještě baltoslovanská a indoiránská jazyková větev a arménština, ačkoliv albánština i v tomto případě šla víceméně svou vlastní cestou, neboť původní palatalizované veláry reflektuje spíše jako interdenty *dh, th* (srov. např. čes. *zub* a lat. *dens* s alb. *dhëmb*).

Jak již bylo řečeno, albánština zaujímá v rámci indoevropských jazyků specifické postavení, jelikož nemá žádného bližšího příbuzného, na druhou stranu lze ale také určit jazykové rysy, které albánštinu posouvají více k té či oné jazykové větvi. Změna krátkého indoevropského *o* na *a* (např. *natë* < **nokt-*, noc) spojuje albánštinu s germánskými a baltoslovanskými jazyky, zatímco podobný vývoj indoevropského náslovného *s-* ji spojuje s řečtinou. Podobně existenci tzv. sigmatického aoristu (tvar dokonavého minulého času obsahující původně souhlásku *s*) sdílí společně se sanskrtem, řečtinou a latinou, např. *dhashë* (dal jsem), *thashë* (řekl jsem), *pashë* (uviděl jsem) aj.

Typologická klasifikace

Jazyková typologie rozlišuje podle toho, zda mají morfy v daném jazyce jednu nebo více funkcí, a podle způsobu, jakým se vzájemně řetězí, čtyři základní typy: *aglutinační, flektivní, izolační* a *polysyntetické*. V tomto rozdělení stojí albánština na pomezí **flektivního** (syntetického) a **izolačního** (analytického) typu. Nejdůležitější rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že flektivní typ vyjadřuje gramatické vztahy pomocí morfémů, zatímco izolační typ pomocnými, samostatně stojícími slovy. Tendence k analytismu se v albánštině projevuje zejména:

pádovým synkretismem (splýváním pádů)

<i>vajze</i>	gen./dat./abl. sg. neurč. tvaru
<i>vajzës</i>	gen./dat./abl. sg. urč. tvaru
<i>vajzave</i>	gen./dat. pl. neurč. tvaru
<i>vajzave</i>	gen./dat./abl. pl. urč. tvaru

analytickým stupňováním adjektiv a adverbii

<i>i madh – më i madh</i>	velký – větší / největší
<i>shumë – më shumë</i>	hodně – více / nejvíce

analytickým tvořením futura

<i>do të këndoj</i>	budu zpívat
---------------------	-------------

analytickým tvořením některých mediopasivních tvarů:

u gëzova (aorist), *u gëzuakam* (admirativ), *u gëzofsha* (optativ)

Žádný jazyk ovšem neinklinuje čistě k jednomu typu, a tak se v albánštině můžeme setkat ojediněle dokonce i s **aglutinací**. Za aglutinaci se označuje jev, kdy má každý morfém jednu specifickou funkci a jednotlivé morfy se přitom řetězí lineárně za sebou. Aglutinace se nejvýrazněji v albánštině projevuje v imperativních tvarech sloves, kde se koncovka *-ni* připojuje vždy k singulárovému tvaru, ale mezi ně se může vsouvat i jeden či více tvarů osobního zájmena: např. *merr!* (vezmi), *merrni!* (vezměte), *merreni!* (vezměte to), *merriani!* (vezměte mu to).

Areálová klasifikace

V první polovině 19. století slovinští jazykovědci Jernej Kopitar (1780–1844) a Fran Miklošič (1813–1891) objevili, že jazyky na Balkánském poloostrově vykazují určité shodné strukturní rysy, a položili tak základy **balkánské lingvistiky**. Po nich se balkánskými jazykovými univerzáliemi zabývala řada dalších jazykovědců, ale objektivní teorie o příčinách těchto shod spatřila světlo světa až ve století dvacátém. Vděčíme za ni dvěma představitelům Pražského lingvistického kroužku, Nikolaji Sergejeviči Trubeckému (1890–1938) a Romanu Jakobsonovi (1896–1982), kteří rozpracovali teorii tzv. jazyko-

vých svazů. Jazykový svaz je stručně řečeno výsledek konvergentního vývoje mezi několika jazyky, které nemusí ani nutně být geneticky příbuzné. Poprvé tento pojem použil N. S. Trubeckoj na Prvním kongresu lingvistů v Haagu v roce 1928. O pouhé dva roky později dánský lingvista Kristian Sandfeld (1873–1942) publikoval jedno ze stěžejních děl balkánské lingvistiky, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, ve kterém shrnul také veškeré tehdejší poznatky o této oblasti. Dalšího období bouřlivého rozvoje se balkánská lingvistika dočkala v 60. letech minulého století.

Albánština tvoří **balkánský jazykový svaz** společně s novořečtinou, makedonštinou, bulharštinou, rumunštinou a arumunštinou, přičemž styčné rysy (balkanismy) lze najít i v torlackém dialektu srštiny a v balkánských dialektech turečtiny a romštiny. Dodnes nepanuje absolutní shoda kolem příčin, které vedly ke konvergentnímu vývoji jazyků na Balkánském poloostrově. Jedna z verzí, kterou předložili oba otcové balkánské lingvistiky J. Kopitar a F. Miklošič a ke které se později přiklonil i G. Weigand, považuje za určující faktor paleobalkánský substrát (ilirština, dáko-thráčtina). Avšak dosud se nepodařilo objasnit, na jaký jazyk měl paleobalkánský substrát největší vliv a jakým způsobem se balkanismy rozšířily do ostatních jazyků. Jiní lingvisté přičítají vznik balkanismů balkánské lidové latině, zatímco K. Sandfeld tvrdil, že balkanismy vznikly důsledkem řecké kulturní dominance od dob antiky až do novověku a především díky vlivu řečtiny jako nástroje pravoslavné církve a byzantské administrativy. Později se ale od této koncepce víceméně upustilo, protože samotné řečtině nejsou některé balkanismy vlastní. Nakonec převážil však názor, že nešlo o jednostranné přejímání, ale o mnohostranné interference.

Balkanismy se ovšem nevyskytují konzistentně ve všech dotyčných jazycích, některé jevy totiž v určitém jazyce úplně chybí a jiné se dají vystopovat i mimo balkánský jazykový svaz. V albánštině se balkanismy uplatnily ve velké míře, přičemž za „klasické“ balkanismy se považují tyto jazykové jevy:

postpozitivní určitý člen

Kategorii určitosti vyjadřuje albánština určitým členem, který se připojuje ke slovu jako sufix a tvoří s ním jednolitý celek, např.: alb. *shok|u*, bulh. *prijatelj|at*, rum. *prieten|ul* (ten přítel).

nahrazení původního infinitivu konjunktivem

Infinitiv v balkánských jazycích zanikl, přičemž byl nahrazen konjunktivem (spojovacím způsobem) skládajícím se z gramatické částice a finitního slovesného tvaru, např.: alb. *dua të lexoj*, bulh. *iskam da četa*, mak. *sakam da čitam*, srb. *hoću da čitam*, rum. *vreau si citesc*, řec. *thelo na diavazo* (chci číst).

analytické tvoření futura pomocí slovesa „chtít“

Balkánské jazyky tvoří budoucí čas pomocí gramatické částice vzniklé ze slovesa „chtít“ a zpravidla tvaru konjunktivu, např.: alb. *do të vijë*, bulh. *šte dojde*, mak. *ke dojde*, srb. *će da dođe*, rum. *va vine*, řec. *tha erthi* (přijde).

reduplikace objektu

Typickým rysem balkánských jazyků je také zdvojení předmětu (častěji nepřímého než přímého) slabými tvary osobních zájmen, např.: alb. *I shkruaj një letër shokut*. mak. *Mu pishuam pismo na prijatelot*. (Píšu [mu] dopis příteli.)

synkretismus genitivu a dativu

Balkánské jazyky se zbavily dativu, přičemž v novořečtině, bulharštině a makedonštině jej nahradily předložkové konstrukce, zatímco v albánštině a rumunštině dativ splynul s genitivem, např.: alb. *nënës*, rum. *mamei* (matky/matce)

Okrajově lze zmínit i určité izoglosy, které nemusejí být nutně vázány výhradně na balkánské jazyky:

existence středového vokálu [ə]

Středová samohláska není doložena ve starší fázi žádného známého balkánského jazyka (klasická řečtina, latina, staroslověnština). Foném /ə/ jako samostatný foném vznikl na základě sekundárních procesů a dodnes není jasné, nakolik významnou roli v jeho konstituci sehrál paleobalkánský substrát.

redukce nepřízvučných vokálů

V albánštině se nejčastěji redukuje samohláska [ə], např. *këtu* [ktu], *punëtor* [puntor].

sonorizace okluziv po nazálách

Tento jev sdílí albánština společně s novořečtinou a arumunštinou. Původně neznělá okluziva přechází před nazálou ve znělou okluzivu. Pro albánštinu je charakteristické, že se výsledné skupiny *mb*, *nd*, *ng* mohou vyskytovat na začátku, uprostřed i na konci slova.

<i>mp</i> > <i>mb</i>	<i>mbret</i> , <i>këmbë</i> , <i>humb</i>
<i>nt</i> > <i>nd</i>	<i>ndihmoj</i> , <i>dhëndër</i> , <i>vend</i>
<i>nk</i> > <i>ng</i>	<i>nga</i> , <i>këngë</i> , <i>rang</i>

model tvoření neurčitých a záporných zájmen a příslovčí

as|kush *nikdo*, as|një *žádný*, cili|do *kterýkoliv*, ku|do *kdekoliv*

model tvoření základních číslovek 11–19

një|mbë|dhjetë *jedenáct*, dy|mbë|dhjetë *dvanáct*, tre|mbë|dhjetë *třináct*

složené tvary perfekta a plusquamperfekta

Základními minulými časy v balkánských jazycích jsou aorist (dokonavý) a imperfektum (nedokonavý). Klasická řečtina znala také monolektické tvary perfekta a plusquamperfekta. Na základě sekundárních procesů vznikly v balkánských jazycích vývojově mladší složené perfektum a plusquamperfektum (předminulý čas), např. *kam ngritur* (zvedl jsem), *kisha ngritur* (už dříve jsem zvedl).

splynutí vyjadřování místa a směru

Balkánské jazyky přestaly rozlišovat mezi dvěma vztahy prostorové deixe: určením místa a určením směru, např. kětu *tady/sem*, ně Shqipëri *v Albánii/do Albánie*.

kumulace záporů

Mos i thua j asgjë askujt! *Nikomu nic neříkej!*

Historický vývoj albánštiny

Historický vývoj albánštiny zůstává obestřen mnoha nejasnostmi vyplývajícími ze skutečnosti, že první zmínky a písemné památky v albánštině pocházejí až z počátku novověku. Z tohoto důvodu lze přímo zkoumat jen malý výsek dějin albánštiny čítající necelých pět posledních staletí z několikatisícileté cesty od indoevropského prajazyka k současné albánštině. Proto bývá zvykem rozlišovat ve vývoji albánštiny **předliterární** a **literární období**. Při zkoumání toho, co předcházelo nejstarším etapám psané albánštiny, nezbyvá lingvistům nic jiného, než spoléhat se na zmínky cizích autorů o Albáncích či jejich předcích, na historicko-srovnávací metodu a poznatky jiných humanitních věd, zejména historie a etnologie. Dlouhou dobu se odborníci přeli o samotný původ albánštiny i mezník, kdy se už dá s jistotou hovořit o rané albánštině.

Periodizací vývoje albánštiny se zabývala celá řada lingvistů a využili přitom dvou úhlů pohledu na historii jazyka. **Extralingvistický přístup** se odvolává na historicko-kulturní proměny jazykového společenství, se kterým je daný jazyk úzce spjat, zatímco **intralingvistický přístup** zohledňuje výhradně jazykové změny.

Kombinací obou přístupů vznikla následující, celkem respektovaná periodizace rozdělující vývoj albánštiny do čtyř, resp. pěti, vývojových fází: **indoevropština** (do 1500 př. n. l.), **protoalbánština** (1500 př. n. l. – 1. stol. n. l.), **stará albánština** (1. stol. – 8./9. stol.), **střední albánština** (8./9. – 14./15. stol.), **nová albánština** (14./15. stol. – dodnes). Poslední vývojovou etapu bývá zvykem rozdělovat na dvě podobdobí: **albánština národního obrození** (1820–1920) a **moderní albánština** (od 1920)

Indoevropština

Pomocí **historicko-srovnávací metody** lingvisté rekonstruovali přibližnou podobu prajazyka původního indoevropského obyvatelstva, ze kterého se postupně vyvinuly všechny indoíránské, románské, germánské, baltoslovanské a keltské jazyky a také řečtina, arménština a zaniklé paleobalkánské jazyky, jejichž dědičkou je dnešní albánština. Podle posledních archeologických výzkumů obývali Indoevropané ve 4. tisíciletí př. n. l. vnitrozemí Malé Asie a pravděpodobně se sami označovali jako **Áriové**. Věnovali se lovu a zemědělství, stavěli si pevné příbytky a etymologické výzkumy nasvědčují tomu, že pravděpodobně neměli přístup k moři. **Indoevropština** byla flektivní jazyk s osmi pády a předpokládá se u ní existence pěti krátkých a pěti dlouhých vokálů, aspirovaných a labializovaných konsonantů, pohyblivý dynamický přízvuk a v morfologii slovesa pak imperativ, konjunktiv, optativ, minulé časy, futurum, dva rody a tři vidy.

Určení přibližného časového období, kdy se jeden společný prajazyk rozpadl na dva a více dceřiných jazyků, slouží jednak historicko-srovnávací metoda a také zvláštní metoda **glottochronologie** inspirovaná rozpadovým zákonem radioaktivních izotopů. Podstatou glottochronologické metody je teorie, že jádro slovní zásoby podléhá změnám konstantní rychlostí. Původní indoevropský prajazyk se začal diverzifikovat pravděpodobně od konce 4. tisíciletí př. n. l., protože Indoevropané se pod tlakem asijských kmenů začali stěhovat několika směry: přes Balkánský poloostrov směrem do střední Evropy a dál na západ, jiná skupina podél Černého moře na území dnešní Ukrajiny a východní proud přes dnešní Írán a Pákistán až do Indie. Během následujícího tisíciletí se z tohoto důvodu indoevropský jazykový areál rozpadl na západní a východní část. S výjimkou egejské oblasti veškeré indoevropské obyvatelstvo Evropy, tedy i předkové dnešních Albánců, spadalo do západní části, ve které byla vzájemně srozumitelná komunikace

možná patrně ještě do 2. poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Toto období bývá označováno jako **západoindoevropština**.

Protoalbánština

Ačkoliv termín **protoalbánština** (*protoshqipja*) zatím nedostal zcela konkrétní obrysy, v historických gramatikách se s ním operuje poměrně často. Většinou se jím označuje mezidobí počínaje vyčleněním z indoevropského jazykového kontinua a konče stabilizací rysů charakteristických pro albánštinu. Otázka, kdy se protoalbánština vydělila z indoevropského prajazyka, zůstává zatím bez konkrétní odpovědi. Alespoň přibližnou představu poskytuje glottochronologická metoda, na základě níž dospěl ruský lingvista Sergej Starostin k zajímavým výsledkům. Podle jeho výpočtů se protoalbánština společně s protořečtinou a protoarménštinou odtrhly od indoevropského jazykového kontinua přibližně v polovině 3. tisíciletí před naším letopočtem.

Protoalbánštinou se v podstatě rozumí jazyk antických Ilyrů, o kterém však nevíme prakticky nic, protože Ilyrové za sebou nezanechali žádné písemnictví. V písemné komunikaci totiž používali řečtinu a později latinu. Ve svědectvích antických autorů se však dochovalo zhruba 1 000 slov: vlastní jména (*Domator, Gentius, Teuta aj.*), toponyma (*Bosona, Tómaros, Lúgeon aj.*) a kromě nich také malý počet izolovaných slov: **abeis* (hadí), **bagaron* (teplý), **brisa* (hroznová slupka), **mandos* (malý kůň), **rinos* (oblak) aj. Na tomto omezeném fondu slov se lingvisté pokoušeli potvrdit nebo vyvrátit příslušnost jazyka Ilyrů k satemové skupině a tedy i věrohodnost teorie ilyrsko-albánské kontinuity, ovšem bez jednoznačného závěru.

Ruský lingvista Vladimir Orel (1952–2007) se ve své historicko-srovnávací práci *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language* (2000) pokusil rekonstruovat hláskové responze mezi indoevropským prajazykem, předpokládaným stavem v protoalbánštině a odpovídajícími reflexy v současné toskické albánštině:

INDOEVPŮŠTINA	PROTOALBÁNŠTINA	TOSKICKÁ ALBÁNŠTINA
*a, *o	*a	a / e / ě
*ə	*a / vzácně *e / Ø	
*e	*e	je, ie / e / ja / a / i
*i	*i	i / y
*u	*u	u

INDOEVROPŠTINA	PROTOALBÁNŠTINA	TOSKICKÁ ALBÁNŠTINA
*ā	*ā	o / ua / ye
*ē	*ē > *ā	
*ō	*ō	e / ve / ua
*ī	*ī	i
*ū	*ū	y / i
*ai	*ai	e
*oi	*ai	
*ei	*ei	i
*au	*au	a / e / ě
*ou	*au	
*eu	*eu	e
slabikotvorné *m	*a	
slabikotvorné *n	*a	
slabikotvorné *l	*il / *ul	il / li / ul / lu
slabikotvorné *r	*ir / *ur	ir / ri / ur / ru
*j	*j	gj / j / Ø
*w	*w	v / Ø
*m	*m	m / mb
*n	*n	n / r / Ø
*l	*l	l / ll
*r	*r	r / rr / Ø
*s	*s / *ch / *š	gj / h / sh
*p	*p	p
*b, *bh	*b	b
*t	*t	t
*d, *dh	*d	d / dh
*k	*k	k
*g, *gh	*g	g
*k'	*ts / *tš	th / s
*g', *g'h	*dz / *dž	dh / d / z
*kw	*k / *tš	k / z
*gw, *gwh	*g / *dž	g / z

Stará albánština

Jak už bylo nastíněno, počátky vlastní albánštiny bývají kladeny do 1. století n. l. Během raně albánského období se bouřlivě vyvíjel fonologický i morfologický systém. Naprostá většina jazykových inovací charakteristických pro albánštinu se datuje právě do rozmezí několika staletí na počátku letopočtu, zatímco pozdější vývojové fáze jich už zdaleka tolik nepřinesly. Raně albánského původu jsou dokonce i některé základní rozdíly mezi toskickými a gegskými dialekty. Z praktických důvodů je vhodné ve staré albánštině vyčlenit ještě dvě podfáze: **ranou** (1.–6. století) s dominantním vlivem latiny a **pozdní** (6.–9. století) charakterizované rostoucím vlivem byzantské řečtiny a prvními kontakty s praslovanštinou.

Z nejdůležitějších foneticko-fonologických změn během raného vývoje albánštiny lze uvést tyto:

ustálení morfologického přízvuku

Na rozdíl od původního volného pohyblivého přízvuku v indoevropštině měla protoalbánština tendenci přízvukovat první slabiku slova podobně jako čeština, ale později tento systém opustila. Přízvuk v nové albánštině totiž není vázán na konkrétní slabiku slova, ale na konkrétní morfém (kořen nebo sufix).

ztráta původní vokalické kvantity

Původní dlouhé vokály ztratily délku a často přecházely v jiné vokály, ale sekundárně se vyvinula vokalická kvantita daná pozičně, která si v severních albánských dialektech uchovala fonologickou platnost.

redukce nepřízvučných vokálů

Působení silného dynamického přízvuku ovlivnilo kvalitu některých vokálů v nepřízvučných slabikách jak v pozici za přízvukem, tak i před ním. Tyto nepřízvučné vokály přecházely buď v *ě*, nebo zcela odpadaly. Největší intenzity nabyl tento proces už v rané fázi staré albánštiny, tj. před počátkem albánsko-slovanských kontaktů.

alb. *prill* < lat. *Aprilis* (duben)

vznik nových fonémů

/o/ < *ā	motër < *māter
/y/ < *ū	fytyrë < lat. <i>factūra</i>
/ll/ < *l v interavokalické pozici	kulloj < lat. <i>colāre</i>
/rr/ < *r na začátku slova	rrjedh < ie. *reĝ-
/nj/ ze spojení *n + semivokalické i	zonjë < *zotniā
/j/ < *l + semivokalické *i	bijë < *biliā
/s/ < k ^w + e / i	vdes < *vdek ^w iō
/z/	
/c/ < s (v určitých pozicích)	cakë < řec. <i>σάκκος</i>
/x/ podobně jako /c/	nxë < <i>nzë</i>
/ç/	
/xh/	
/q/ < *kl	qaj < *klaj
/gj/ < *gl	gjuhë < *gluhë

diftongizace dlouhých vokálů v určitých pozicích

/uo/ < *ō
/ye/ < *ē

Raně albánského původu jsou také některé rozlišovací rysy mezi toskickou a gegskou nářeční skupinou: rotacismus, změna *â* > *ë*, změna *va* > *vo*, o nichž ještě bude řeč.

Pokud jde o morfológickou rovinu, zde stojí za zmínku vznik některých nových kategorií: postpozitivního členu, složených slovesných časů, admirativu, nefinitních slovesných konstrukcí.

Kontakty s okolními jazyky

Albánština se od počátku vyvíjela v těsném sousedství s ostatními balkánskými jazyky a to se nutně muselo odrazit i ve slovní zásobě. Přitom je nutné rozlišovat mezi výpůjčkami, které albánština zdédila po svém paleobalkánském předchůdci, a mezi výpůjčkami, které přejala přímo. Podíl přejatých slov je v albánštině opravdu vysoký. Bahri Beci odhaduje počet původních albánských slov, tzn. slov, u nichž lze prokázat kontinuitu od praindoevropštiny až po dnešní stav, přibližně na 2 000. Všechna ostatní byla v ranější nebo pozdější fázi přejata v původní podobě nebo častěji nějakým způsobem modifikována.

Grecismy

Nejstarší dataci a zároveň nejdelší trvání měly řecko-albánské jazykové kontakty. Ty sahají ještě hluboko do předhistorického období albánštiny, tedy do období ovlivňování jazyka Ilyrů starořečtinou. Klíčovou úlohu v kulturních a jazykových kontaktech mezi antickými Řeky a Ilyry sehrál proces řecké kolonizace přímořských oblastí dnešní Albánie.

Mezi grecismy přejaté ze starořečtiny se uvádí např. substantivum *mokën/mokër* (ruční mlýnek) pocházející z dórského dialektu řečtiny, kde má podobu *μαχανά* [ma:k^hana:]. O starobylosti této výpůjčky v albánštině svědčí změna a > o a také vývoj starořecké aspiráty k^h, která se spirantizovala až zhruba ve 4. stol. n. l. Albert Thumb uvádí ve svém článku *Altgriechische Elemente der Albanesischen* publikovaném v časopise *Indogermanische Forschungen* celkem 21 albánských slov, o nichž se domnívá, že mají původ ve starořečtině. Jedná se například o slova: *bretëk* (žába) < hel. řec. brotak^hos, geg. *drapën* / tosk. *drapër* (srp) < dór. řec. drapanon, geg. *lakën* / tosk. *lakër* (zelí) < řec. lak^hanon, geg. *pjepën* / tosk. *pjepër* (žlutý meloun) < řec. peponin, *pres* (pór) < řec. prason, *qersh* (třešeň) < řec. kerasos, *shpellë* (jeskyně) < řec. spelaion.

Po prohraných ilyrsko-římských válkách a s rozdělením ilyrských oblastí mezi římské provincie Macedonia, Epirus a Dalmatia řecké vlivy v oblasti postupně slábly a namísto nich se mohla v masovém měřítku uplatnit romanizace. Výrazný řecký vliv se udržel pouze v jižních přímořských oblastech, zejména v Apollónii.

Poslední staletí římské nadvlády poznamenala prohlubující se politicko-ekonomická krize. Navíc prokazatelně ve 3. stol. pronikalo do Albánie křesťanství na úkor původních

pohanských kultů. Spoustu zastánců v Albánii našlo ariánství prohlášené později na Nikajském koncilu (325) za herezi. V roce 395 n. l. se římské impérium definitivně rozpadlo na Západořímskou a Východořímskou říši a situace se tak opět obrátila ve prospěch řečtiny, která nejpozději od 7. stol. opět získávala výsadní postavení. Konstantin Jireček, otec moderní balkanistiky, se pokusil stanovit hranici mezi latinsko-západní a řecko-byzantskou civilizační sférou vlivu na Balkáně v raném středověku. Tzv. Jirečkova linie vedla na západě od města Lissus (dnešní Lezha) k Prizrenu, Skopji, Serdice (dnešní Sofie) a poté podél dolního toku Dunaje dál směrem na východ až k ústí do Černého moře. Pozdější výzkum tuto koncepci mírně přehodnotil, přičemž se usoudilo, že linie na albánském území probíhala pravděpodobně po toku řeky Shkumbin. Řečtina v období středověku pochopitelně fungovala jako nástroj byzantské administrativy a východní církve.

V pozdním středověku došlo k dalšímu výraznému prohloubení jazykových kontaktů mezi Řeky a Albánci, tentokrát díky masivní migraci albánského obyvatelstva směrem na jih. Arvanitský dialekt si na jednu stranu uchoval některé starobylé prvky, na druhou stranu nasával obrovský počet řeckých slov a soustavná grecizace se mu stala nakonec osudnou.

Lexikálních výpůjček z byzantské řečtiny (6.– 12. století) a novořečtiny (od 12. století) se dochovalo nesrovnatelně více než ze starořečtiny. Ve druhé polovině 19. století vliv řečtiny zesílil také díky řeckým školám, zakládaným především v jižní části albánsky hovořících oblastí po částečném uvolnění etnicko-náboženských poměrů v Osmanské říši. Na těchto školách studovali jak Řekové, tak i příslušníci etabloující se albánské inteligence.

Fond novořeckých výpůjček v albánštině zasahuje do nejrůznějších lexikálních okruhů a zhruba 300 položek ve spisovném jazyce, zatímco v toskických dialektech jich patrně bude ještě mnohem více. Samozřejmě do tohoto počtu nepočítáme internacionality. Některé novořecké výpůjčky v současné albánštině mají dokonce svou stylistickou funkci, např. názvy povolání původem z řečtiny získaly časem pejorativní význam. Za zmínku určitě stojí i fakt, že řecké vlivy se nezanechaly v albánštině stopy jen v podobě jednotlivých izolovaných slov, ale odrazily se i ve slovtvorbě. Řeč je o šestici sufixů řeckého původu, které se připojují k základu domácího původu: **-it** < nř. -ιτης, **-jot** < nř. -ώτης, **-omë** < nř. -ωμα, **-is**, **-os**.

Lidská bytost

vuv *hluchý*, hare *radost*, oreks *chuť*, dhaskal *učitel*, nikoqir *hospodář*

Bydlení

dhomë *pokoj*, katua *přízemí*, krevat *postel*, pìrg *věž*, qeramidhe *střešní taška*

Nástroje

dhiqel *dvouramenná motyka*, gone *tesařský nástroj*, honi *trychtýř*, thikë *nůž*

Strava a vaření

dhisk *podnos*, gliko *zavařenina*, potir *sklenice*, tigan *pánev*

Pravoslaví

kallogre *jeptiška*, manështir *klášter*, psal *zpívat žalmy*, thagmë *zázrak*

Fauna a flóra

gomar *osel*, kunel *králík*, dafne *vavřín*, glikanxo *anyz*, trëndafil *růže*

Latinismy a romanismy

Jak už bylo nastíněno, latina začala ovlivňovat jazyk, ze kterého vzešla albánština, s nástupem římské okupace. V roce 146 př. n. l. si Římané podmanili Řecko a v 1. stol. př. n. l. vyvrátili poslední zbytky ilyrské státnosti. Latina se stala jazykem administrativy a velícím jazykem armády. Kromě toho se v městech usazovali veteráni římské armády a také římsí kolonisté. Formálně sice římská nadvláda skončila v roce 395 n. l. s rozdělením římského impéria na západní a východní část, ale znalost latiny a její používání v oficiálním styku přetrvávalo ve Východořímské říši až do 7. století. Nejintenzivněji se vliv latiny uplatňoval ve 4. století, postupem času slábl a od 10. století se už hovoří o romanismech.

Společenské vztahy

fqinj *soused*, mbret *král*, mjek *lékař*, shok *přítel*

Části lidského těla

faqe *tvář*, flok *vlas*, këmbë *noha*, kokë *hlava*

Fauna

luan *lev*, lepur *motýl*, pëllumb *holub*, qen *pes*

Bydlení

furrë *pec*, mur *zed'*, shtëpi *dům*

Názvy dní a měsíců

janar *leden*, maj *květen*, e martë *úterý*, e mërkurë *středa*, e shtunë *sobota*

V 19. a 20. století přejímala albánština skrze západní kulturu také z románských jazyků, konkrétně z itaštiny a francouzštiny. Šlo o pojmy z oblasti námořnictví, vědy, techniky a umění, např. barkë *bárka*, vapor *parník*, timon *kormidlo*, klishe *klišé*, garderobë *šatna*, natyrë *příroda*, pudër *pudr*, pranverë *jaro*.

Slavismy

Slované poprvé pronikli na albánské území v roce 548, kdy zpustošili okolí Drače. Prvopočátky oboustranných slovansko-albánských vlivů však sahají do první poloviny 7. století, kdy začaly slovanské kmeny v masovém měřítku osidlovat Balkán. Zároveň ze stejné doby pochází poslední autentické svědectví o Ilyrech v *Zázracích svatého Demetria*. Slovanská expanze přivodila albánskému obyvatelstvu katastrofální následky: rozpad byzantské státní moci a pozdně antického modelu hospodářství, úpadek městských center a jejich kultury. Část neslovanského obyvatelstva se dokonce pod slovanským tlakem uchýlila do nepřístupných horských oblastí, v důsledku čehož se přerušil několik staletí trvající proces romanizace. Byzanci se sice podařilo zpět upevnit státní moc na destabilizovaných územích, nicméně už v 9. století, za vlády Michala a jeho syna Symeona, získala většinu albánských území Bulharská říše expandující na západ až k Jaderskému moři.

Dvě období okupace slovanskými státy počínaje 9. stoletím přinesla intenzivnější pronikání slavismů do albánštiny. Poprvé obsadil bulharský stát území jižní a střední Albánie v letech 851–1018. Srbské dynastii Nemanjićů se dokonce podařilo přivlastnit si ve 12. až 14. století celou Albánii. Největšího územního rozsahu nabyl srbský středověký stát za vlády Štěpána Dušana. Dodatečně byla slavizaci vystavena i část albánského obyvatelstva na územích, která po balkánských válkách v letech 1912–1913 připadla Srbsku.

Části lidského těla

grusht *pěst*, kockë *kost*, trup *tělo*

Fauna a flóra

mace *kočka*, maçok *kocour*, zhabë *žába*, kokosh *kohout*

Bydlení

strehë *přístřešek*, prag *práh*, oborr *dvůr*, kotec *kurník*

Nástroje

lopatë *lopata*, çekiç *kladivo*, patkua *podkova*

Orientalismy

Orientalismy tvoří hojně zastoupenou a různorodou část albánského lexika. Nejen že albánština přejímala slova čistě tureckého původu (turcismy), ale turečtina měla i úlohu transportního jazyka, skrze nějž pronikala do albánštiny i slova arabského a perského původu.

Albánci a osmanští Turci přicházeli do těsnějšího kontaktu od konce 14. století, zejména po bitvě na Kosově poli, kdy osmanské vojsko začalo zabírat albánská území. Turci s sebou přinesli orientální kulturu, osobitý vojensko-feudální systém a islamizaci. Ta probíhala u Albánců v masovém měřítku hlavně v 17. a 18. století, protože konverze k islámu otevírala cestu k vyšším postům a celkově lepším vyhlídkám na živobytí. Někteří albánští muslimové se dokonce prosadili i na sultánově dvoře v Istanbulu. Na rozdíl třeba od slavismů je historie orientalismů v albánštině poměrně dobře dokumentovatelná. U starších autorů (Gj. Buzuku, F. Bardhi) se objevují spíše sporadicky, ale postupem času jejich objem narůstal. Navíc se orientalismy šířily z městského prostředí, protože Turci se na Balkáně usidlovali ve městech a zakládali v nich školy. Orientalismy pronikaly do albánštiny do takové míry, že se během národního obrození staly albánským puristům trnem v oku.

Islám

xhami *mešita*, Ramazan *ramadán*, imam *imám*, Kuran *Korán*

Osmanské reálie

pashë *paša*, agë *aga*, vilajet *vilájet*, haraç *daň*, sulltan *sultán*

Kuchyně

gjuveç *džuveč*, bakllavë *baklava*, qofte *karbanátek*, suxhuk *klobása*

Názvy povolání

bojaxhi *malíř*, kasap *řezník*, kazaxhi *výrobce kovových nádob*, xhelat *kat*

Internacionalismy

Nejmladší vrstvou slovní zásoby cizího původu jsou tzv. internacionalismy. Zahrnují širokou škálu odborných termínů. Jedná se o slova s řeckým nebo latinským základem, případně kombinaci obojího. V neposlední řadě mezi internacionalismy patří slova románského původu, přičemž dnes albánština stejně jako většina evropských jazyků tíhne k výpůjčkám z angličtiny.

Lékařství

stetoskop *stetoskop*, bronk *průduška*, stomatologji *stomatologie*

Technika

kompjuter *počítač*, rëntgen *rentgen*, televizion *televize*

Přírodní vědy (fyzika, chemie, biologie)

biotop *biotop*, gjenetik *genetický*, reliev *reliéf*, oksid *oxid*, alkool *alkohol*

Humanitní vědy (lingvistika, historie, sociologie, psychologie)

fonemë *foném*, psikanalizë *psychoanalýza*, social *sociální*

Ekonomie, právo, politologie

republikë *republika*, demokraci *demokracie*, kooperativë *kooperativa*

Umění

notë *nota*, komedi *komedie*, barok *baroko*, bust *busta*
a mnoho dalších.

Albánské dialekty

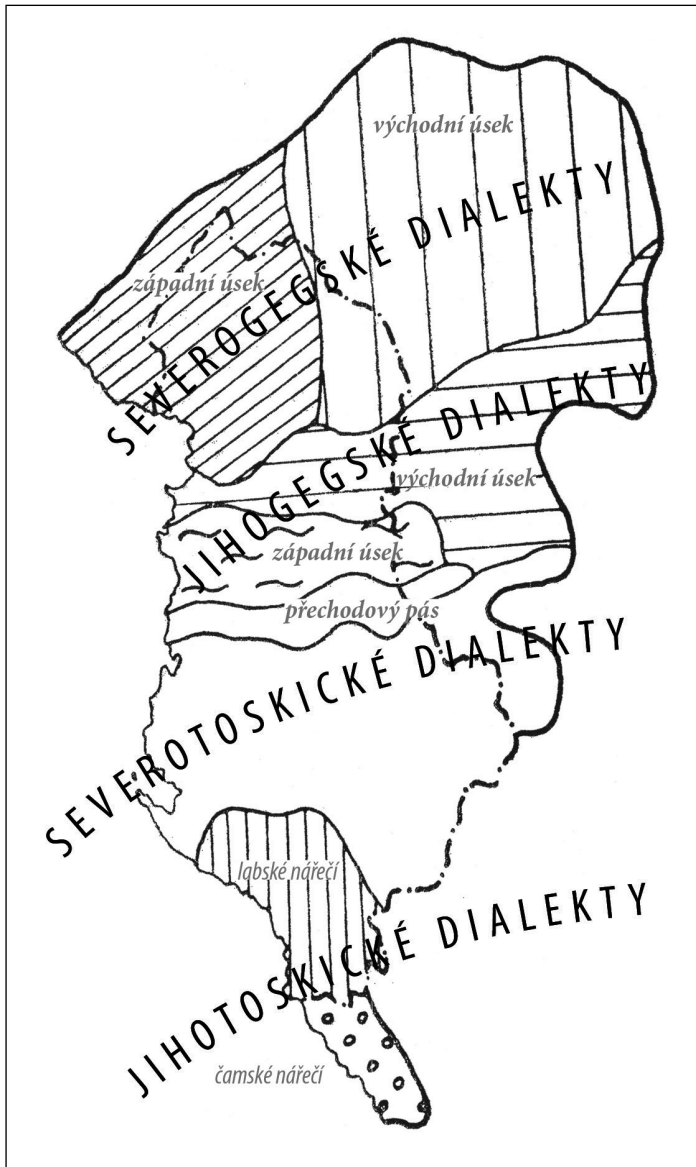
Žádný národní jazyk není geograficky jednotlivý útvar. Regionálně vymezené útvary národního jazyka se nazývají **tradiční teritoriální dialekty** a představují hlavní objekt studia dialektologie a geografické lingvistiky. Lingvistika rozlišuje mezi **centrem**, které představuje oblast se silným kulturním zázemím, kde se jazyk vyvíjí progresivněji, a **periferií**, což bývají odlehle a izolované oblasti, kde se jazyk vyvíjí pomaleji. Každý jazyk bilancuje mezi širší vyjadřovacími možnostmi a ekonomičností systému, přičemž jazykový vývoj směřuje k rovnovážné poloze mezi oběma protipóly. Podněty k jazykovým změnám vycházejí nejčastěji z nevyváženosti fonologického systému, která má dopad i na ostatní jazykové roviny (rozpad jmenných a slovesných paradigmát apod.). Mechanismus vzniku dialektů objasnil německý jazykovědec Johannes Schmidt (1843–1901) tzv. **vlnovou teorií** (Wellentheorie). Ta vychází z předpokladu, že jazyková změna se z určitého místa lavinovitě šíří do okolí, dokud se nezastaví o určitou překážku (horský masiv, administrativní a církevní hranice). Každý dialekt se pak odlišuje od ostatních určitými charakteristickými znaky, **dialektismy**.

Dialektologie se začala v albánské lingvistice pěstovat teprve relativně nedávno a základy albánské dialektologie byly paradoxně položeny mimo vlastní Albánii. Na jejím počátku stála totiž ruská lingvistka Agnija Desnickaja (1912–1992) s prací *Албанский язык и его диалекты* (Albánský jazyk a jeho dialekty, 1968). V 70. a 80. letech minulého století postupně vycházel sedmidílný sborník *Dialektologjia shqiptare* (Albánská dialektologie). Z důležitých dialektologických prací můžeme jmenovat syntézu *Dialektet e gjuhës shqipe* (Dialekty albánského jazyka, 1989), kterou vytvořil Jorgji Gjinari. Tentýž autor se společně s dalšími předními albánskými dialektology B. Becim a Gj. Shkurtajem podílel na vzniku dvoudílného dialektologického atlasu albánštiny (*Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*, 2007).

Hornatý terén v jihozápadní části Balkánu přispěl k velké diferenciaci albánského národního jazyka na poměrně malém prostoru. Navíc postavení dialektů je v neformální komunikaci mezi albánskými mluvčími dodnes velmi silné, významnější než například v češtině. Z toho vyplývá, že při studiu albánštiny nelze opomenout ani nejvýraznější rysy albánských dialektů, abychom se vyhnuli problémům s porozuměním.

Albánština se tradičně dělí na dva dialekty: jižní **toskický** a severní **gegský**. V češtině se dosud neustálila adjektiva odvozená od příslušníků etnografických skupin Tosků a Gegů, a tak lze v různých zdrojích narazit na různé a z hlediska české slovtvorby ne vždy opodstatněné varianty: *gheghský* a *toskský*, *toský*, ve starších textech dokonce i *gež-*

ský, *gegický*. Z terminologického hlediska by však kvůli vnitřní diferenciaci bylo přesnější hovořit o dvou nářečních skupinách, které se dále dělí na menší útvary. Tradičně se za hranici mezi nimi pokládá řeka Shkumbin, ale ve skutečnosti jeden dialekt plynule přechází v druhý, a proto se někdy hovoří o přechodovém pásmu ve střední Albánii. Počátky diferenciacie obou dialektů se datují už do staroalbánského období.

Obrázek 38

Gegská nářeční skupina

Podíl gegských mluvčích z celkového počtu albánsky hovořícího obyvatelstva dosahuje přibližně dvou třetin, přičemž gegština převažuje nad toskičtinou i za hranicemi Albánie. Gegskými nářečnými se mluví na rozsáhlém prostoru od střední Albánie přes západní Makedonii (vyjma okolí Prespanského jezera), Kosovo, Preševské údolí, Albánské Alpy až po východní oblasti Černé Hory a dále v severněji položených albánskojazyčných enklávách v jižní Itálii a také arběnešskou komunitu u Zadaru. Až do druhé světové války měla gegština také silné postavení v literatuře, a to hlavně díky kulturnímu zázemí Skadaru. Gegský element figuruje i v prvních doložených albánských písemných památkách a živá literární produkce v gegštině prostupuje i národní obrození. To vše se však změnilo s nástupem hodžovského režimu, který postupně prosadil toskičtinu jako výrazně dominující prvek při standardizaci moderní albánštiny.

V určitých ohledech gegská nářečí zachovávají archaičtější rysy na rozdíl od toskických, která se vyvíjela poněkud progresivněji. Na druhou stranu je gegština ve srovnání s toskičtinou vnitřně mnohem diferencovanější. Pro gegštinu jsou typické tyto znaky:

nazální vokály

geg. *âsht, nânt, drû* – tosk. *është, nëntë, dru*

redukce nepřízvučného ě

geg. *gzim, fmi, vllazni* – tosk. *gëzim, fëmijë, vëllezëri*

monoftongizace samohláskových skupin ua > ue > u, ye > y, ie > i

geg. *gru, kthy* – tosk. *grua, kthyer*

zjednodušení konsonantických skupin mb, nd, ng, ngj na m, n, ŋ, nj

geg. *mret, mrâmë, ŋas, njesh* – tosk. *mbret, mbrëmë, ngas, ngjesh*

zachovávání „-h“ na konci slova v toskickém dialektu a jeho změna na „-f“ v gegském dialektu

tosk. *njeh* – geg. *njef*

tvoření participií sloves II. konjugace pomocí sufixu -ë

geg. *hapë* – tosk. *hapur*

tvoření futura pomocí tvarů pomocného slovesa *kam* a infinitivu

geg. *kam me shkue* – tosk. *do të shkoj*

Gegské dialekty se dělí na jižní a severní podskupinu. **Jihogegskými dialekty** se hovoří v Albánii na sever od řeky Shkumbin. Západní úsek zahrnuje oblasti střední Albánie), zatímco východní úsek oblasti v Makedonii severně od Ochridského jezera a přilehlé oblasti v Albánii, přičemž za hranici se pokládá řeka Černý Drin. Dialekty albánštiny v Makedonii se vyznačují diftongizací přízvučného *i* > *ai/ei/ëi/oi*, delabializací *y* > *i* a jeho následnou diftongizací, palatalizací *g* > *gj* a vývojem konsonantických skupin *tj* > *q*, *dj* > *gj*.

Severogegskými dialekty se hovoří v Albánii severně od města Lezha, zatímco na východě je přírodní hranicí pohoří Šar Planina. Také tato podskupina se dělí na západní a východní úsek. Západní zahrnuje oblasti kolem Lezhy, Shkodry a albánská nářečí v Černé Hoře), zatímco východní úsek přesahuje ze severovýchodní Albánie (Puka, Kukës) přes Kosovo až do jižního Srbska (Preševo, Medveđa, Bujanovac). Pro západní úsek severogegských nářečí je typický vývoj starých konsonantických skupin **gl* > *gj*, **kl* > *kj* (*kjaj* místo *qaj*) a zavřená výslovnost přízvučného *a*, naproti v nářečích spadajících do východního úseku došlo ke změně **gl* > *g*, **kl* > *k* (*kaj* místo *qaj*) a také ke sjednocení tvarů postpozitivního členu u maskulin vlivem analogie (-i také po velárách, např. *zogi* místo *zogu*).

Toskická nářeční skupina

Toskickými dialekty, které položily základy moderní spisovné albánštině, přestože nejsou zastoupeny takovým počtem mluvčích jako gegské dialekty, se hovoří jižně od řeky Shkumbin. Také Arvanité v Řecku a Arbereši v Itálii mluví nářečímí, která vzešla z toskické varianty. Avšak nelze tvrdit, že by striktně od sebe Shkumbin rozděloval obě nářeční skupiny. Podél této řeky (zvláště Elbasan a okolí) se táhne relativně úzký pás přechodových nářečí, ve kterých se uplatnily jak toskické rysy (např. rotacismus), tak i gegské rysy (např. zachovávaní *â*). Vlastním toskickým dialektům jsou pak společné zejména tyto rysy:

rotacismus (intervokalické *n* > *r*)

tosk. *dimën*, *Shqipëria* – geg. *dimën*, *Shqypnia*

změna přízvučného â > ë

geg. *kâmbë* – tosk. *këmbë*

defonologizace vokalické kvantity

V toskických dialektech zanikly dlouhé samohlásky.

hlásková skupina vo- na počátku slova v gegském dialektu a va- v toskickém dialektu

geg. *voj*, *vorfën* – tosk. *vaj*, *varfër*

zachovávání hlásky „nj“ v toskickém dialektu a její změna v určitých pozicích na „j“ v gegském dialektu

tosk. *bënj* – geg. *bâj*

oxytonie některých turcismů v toskickém dialektu proti paroxytonii v gegském dialektu

tosk. *kafé* – geg. *káfe*

desonorizace konsonantů na konci slova v toskickém dialektu proti zachovávání znělosti v gegském dialektu

tosk. *vënt* – geg. *vënd*

zachovávání infinitivu v gegském dialektu a jeho nahrazení konjunktivem v toskickém dialektu

geg. *me shkue* – tosk. *të shkoj*, *të shkosh*, *të shkojë*...

analytické tvoření futura pomocí částice do a konjunktivu prézenta

tosk. *do të shkoj* – geg. *kam me shkue*

Toskické dialekty se vnitřně člení rovněž na severní a jižní podskupinu. Severotoskická nářečí se obvykle už dál nedělí, nicméně někteří dialektologové ještě uvnitř této skupiny vyčleňují západní úsek (Myzeqe, Berat, Mallakastër, Skrapar, Vlora) a východní úsek (Korça, Pogradec, Devoll, oblasti kolem Ochridského a Prespanského jezera v Makedonii). V rámci jihotoskických nářečí se rozlišuje **labské nářečí** (*labërishtja*) v Laberii (Gjirokastra a okolí) a **čamské nářečí** (*çamërishtja*) v Čamerii (nejjižnější cíp Albánie

s přesahem do Řecka). Čamské nářečí zachovává některé archaické prvky; např. staré skupiny *gl*, *kl* (*gluha*, *klaj*) a intervokálnícké *-l-* (*bilě* místo *bijě*).

Albánská jazyková otázka ve 20. století

Předpokladem pro vytvoření jednotného spisovného jazyka je především jeho důkladná analýza, a tak se od 18. stol. objevují první lingvistické práce věnované albánštině nejen lexikografického charakteru. Albánskou gramatiku předznamenal útlý **Grotaferratský rukopis** obsahující stručné pojednání o albánské abecedě a gramatických pravidlech. Arumunský vzdělanec z Voskopoje známý pod řeckým jménem **Theodoros Kavaliotis** je autorem slabikáře **Protopiria** (Πρωτοπειρία, 1770), jehož součástí je řecko-arumunsko-albánský slovník. Jeho žák, **Dhanil Voskopojari** sepsal dokonce čtyřjazyčný slovník řecko-arumunsko-bulharsko-albánský. Za další skromný příspěvek albánské lexikografii může být považován slovník Marka Boçariho, vydaný na ostrově Korfu r. 1809, který sice nedosahuje výrazných kvalit, ale na druhou stranu má význam pro výzkum zaniklého suliootského nářečí albánštiny. Z okruhu vícejazyčných slovníků stojí ještě za zmínku ještě řecko-anglicko-albánský slovník sestavený Evstratem Vithkuqarim, který byl včleněn do většího díla *Researches in Greece*, vydaného 1814 v Londýně. Zajímavou postavou v řecko-albánských vztazích je řecký spisovatel Ioannis Villaras, autor mluvnice albánštiny a dalšího originálního písma. S vypuknutím mladoturecké revoluce v Osmanské říši (1908) se naskytla Albáncům příležitost rozšířit své emancipační úsilí. V řadě albánských center od Elbasanu až po Istanbul začaly vznikat albánské spolky, díky jejichž aktivitám se mělo prohlubovat národní uvědomění a znalost mateřského jazyka. Albánské spolky se přičinily o vznik desítek základních albánských škol. Ještě téhož roku turecké ministerstvo školství vyhovělo albánským požadavkům a zavedlo albánštinu jako povinný předmět na nižším stupni vzdělávání v albánských oblastech.

Kultivace spisovného jazyka v době národního obrození

Albánské národní obrození trvalo sice relativně krátkou dobu, ale o to výbušnější mělo charakter a o to výrazněji se odrazilo ve snaze pozvednout národní jazyk na úroveň celonárodního komunikačního prostředku a nástroje kultury a vytvořit za tímto účelem jednotný standard. Na rozdíl od předcházejících staletí, kdy autoři psali víceméně vždy

jen v lokálním nářečí svého rodiště, během národního obrození vykrytalizovaly v podstatě standardy dva, toskický a gegský, s tím, že toskičtina byla v unifikaci úspěšnější, zatímco literární gegština existovala v středoalbánské a skadarské variantě. Po několika staletích se podařilo překlenout otázku albánské abecedy. Do té doby se totiž v různých nábožensko-kulturních sférách používaly pro zápis albánštiny různé grafické systémy v různých modifikacích; nejstarší tradici měla latinka mezi severoalbánskými katolíky, ortodoxní kruhy psaly řeckou abecedou a vyznavači islámu arabským písmem. Albánští obrozenci čerpali z bohatství lidového jazyka, na jehož základě vytvářeli neologismy a tímto způsobem obohacovali slovní zásobu o nové pojmy, nebo se jimi v duchu purismu pokoušeli nahradit stávající orientalismy, slavismy a mladší vrstvu grecismů. Kromě lexika se kultivace výrazně dotkla také syntaktické stránky jazyka. S různými nároky na použití národního jazyka v různých komunikačních situacích je spojena postupná diferenciací stylistických rovin (odborný diskurz, novinářský a administrativní styl, beletrie apod.) ve druhé polovině 19. století, přičemž tento proces přirozeně dosáhl vrcholu v nově vzniklém albánském státě, kde albánština nahradila ve funkci úředního jazyka dosavadní turečtinu. Nezanedbatelnou úlohu při kultivaci národního jazyka sehrála rovněž překladatelská činnost ze západoevropských jazyků.

Nářeční báze spisovné albánštiny

S existencí několika navzájem si konkurujících kulturních center a roztříštěnou literární tradicí bezprostředně souvisí otázka, která vyvolala nejvíce vášni a nezřídka se stávala i záminkou k vyhroceným konfliktům: na základech kterého dialektu (resp. interdialektu) má být vystavena moderní spisovná albánština? V zemích západní a střední Evropy obvykle toto privilegium získal dialekt některé kulturní metropole, který mohl být ještě případně obohacen o prvky starší literární tradice (např. v našich zemích převládalo středočeské nářečí v důsledku kulturní dominance Prahy, přičemž na spoluvytváření spisovné češtiny měla jistý vliv i humanistická čeština). Albánské prostředí bohužel výhodu „přirozeného vývoje“ nemělo a na rozdíl od jiných evropských spisovných jazyků, jejichž konstituce probíhala několik staletí, musela albánština překlenout dilema volby nářeční báze spisovného jazyka v extrémně krátkém časovém horizontu. Tím se otevřel prostor pro otevřenou konfrontaci zastánců obou dialektů (případně i subdialektu). Dokonce ještě dnes, více než čtyřicet let po poslední velké pravopisné reformě, je některými gegskými kruhy jazyková jednota vnímána jako křehký stav nastolený spíše historicko-politickými okolnostmi než všeobecným koncensem.

Jednou z možných a zároveň nejvíce idealizovaných cest, jak jednou provždy vyřešit problém spisovného jazyka, bylo úsilí dosáhnout **kompromisu** mezi oběma variantami albánštiny. Jako první nastínil tuto možnost Faik Konica (1875–1942):

Jde o to vytvořit spisovný jazyk na vzájemné koexistenci toskických a gegských dialektů, jednotný psaný jazyk společný všem Albáncům. To není snadný úkol, proto musíme postupně oba dialekty navzájem sblížovat, dokud nedojde k jejich promíšení v psaném projevu.

(Për themelimin e një gjuhe letrare, Albania 7/1897)

Sami Frashëri zastával v zásadě stejný názor pouze s tím rozdílem, že ke sblížení obou dialektů dojde spontánně zároveň s migrací venkovského obyvatelstva z různých částí země do hlavního města budoucího státu:

Protože jeho obyvatelé [hlavního města] se sejdou ze všech krajů Albánie, i jazyk, jímž se tam bude hovořit, bude směsicí, kterou bude možné označit za obecný a spisovný jazyk celé Albánie.

(Shqipëria ç'ka qenë, ç'është dhe ç'do të bëhetë?, Prishtinë 1978, s. 85)

Navzdory tomu, že si kompromisní teorie získala řadu zastánců a pravděpodobně by prolnutí obou dialektů ve spisovném standardu bývalo bylo nejorganičtějším řešením, historie rozhodla jinak. I tak je ale dnes citelný tlak ze strany Gegů volajících alespoň po částečném zrovnoprávnění gegismů se stávající spisovnou normou.

Jiný názor usilující o rovnováhu obou dvou dialektů v nářeční bázi spisovné albánštiny razil jako první Johann Georg von Hahn, po něm Zef Jubani, Gjergj Pekmezi, z cizích albanistů pak ještě např. Holger Pedersen. Kompromisu nemělo být dosaženo tím, že se spisovný standard nechá napospas osudu, ale zlatou střední cestou. To znamená, že se za základ spisovného jazyka zvolí nářečí nacházející se geograficky uprostřed mezi dvěma extrémy s tím, že za onen zlatý řez mezi gegštinou a toskičtinou bylo považováno **elbasanské nářečí**. Elbasanské nářečí albánštiny bylo dokonce přirovnáváno k istanbulskému nářečí turečtiny. Gjergj Pekmezi, který elbasanský dialekt studoval z pověření Rakouské akademie věd, napsal:

Spisovná albánština založená na toskičtině nebo skadarském nářečí by byla okrajový jazyk. Spisovná albánština musí mít za základ elbasanské nářečí jakožto centrální. Je zapotřebí zkoumat středoalbánská nářečí představující páteř albánštiny. Nacházíme se před nebezpečím diglosie; jedinou cestou úniku je položit za základ spisovného jazyka centrální (elbasanské) nářečí.

(A do të kemi një të vetëm gjuhë letrare shqipe, Dituria 1. 4. 1909)

S myšlenkou **založit spisovný jazyk na toskickém dialektu** přišel spisovatel a lingvista Aleksandër Xhuvani (1880–1961). Do toskičtiny vkládal naděje zejména díky prestiži a reprezentativnosti děl toskických autorů v době národního obrození. Na druhou stranu je nutno podotknout, že se nebránil ani dílčím gegismům, ale gegské vlivy byl ochoten akceptovat pouze v rovině lexika, a to jen v případech, kdy toskičtina nenabízí přijatelné řešení.

Jeden jediný argument je dostatečně silný pro pozvednutí toskičtiny na úroveň spisovného jazyka – její použití ve většině dosud vyšlých knih. Od osvícených a skvělých vlastenců Samiho a Naima [Frashëriū], kteří svými knihami dali jazyku lepší naději, až do dnešních dní je většina literárních děl, básně, deníky, sešity, občasníky – kromě novin Albania, v jejímž programu stojí sjednocení – napsána v toskickém dialektu.

(Për themelimin e nji gjuhe letrare, Albania 8/1905, s. 162)

Zajímavé je, že Xhuvani, ač sám Tosk, považující toskičtinu za harmoničtější a zvučnější, nakonec po kongresu v Lushnji (1920) tuto tezi zavrhl a rozhodl se všechna svá předchozí díla přeložit do jiné varianty.

Opačný extrém představoval záměr postavit spisovnou albánštinu na **skadarském nářečí**. Mezi jeho nejzarytější zastánce patřily především skadarské katolické kruhy, které vyzdvihovaly význam Skadaru jako ekonomicko-politického a kulturního centra aspirujícího na hlavní město nezávislé Albánie. Katoličtí duchovní přitom vyvíjeli bohatou literární činnost, sestavovali gramatiky, slovníky i učebnice na bázi skadarského nářečí. Podporu získali i ze strany rakouského albanisty Maximiliana Lambertze, jemuž při prvním pobytu ve Skadaru učarovala básnická tvorba Gjergje Fishty. Zastával názor, že položit základy spisovného jazyka na neexistující směsici toskičtiny a gegštiny, je zkrátka nereálné, a má-li spisovný jazyk vzejít z některého živého nářečí, pak jako jediné bez ohledu na vědecké argumenty přichází v úvahu skadarské nářečí, čímž si vysloužil kritiku kolegů. Mezi albánskými intelektuály našla tato teze velmi slabou podporu, na

druhou stranu skadarské nářečí fungovalo až do Pravopisného sjezdu (1972) jako literární varianta gegštiny.

Teze tzv. **pangegštiny** kosovského albanisty Selmana Rizey (1909–1988) zůstala z politických důvodů de facto zapomenuta, přestože byla podložena vcelku seriozními argumenty. Riza navrhoval nejprve sjednotit všechna gegská nářečí mezi sebou a z výsledku vytvořit spisovný jazyk. Za směrodatné přitom považoval historické stáří jednotlivých jazykových jevů. Spisovná norma měla pojmout tvary historicky starší a geograficky rozšířenější, zatímco mladší inovativní tvary měly zůstat mimo spisovný standard, např. schvaloval, aby byla v kodifikované normě zachována nosovost samohlásek, která se v minulosti vyskytovala ve všech albánských dialektech, ale odmítal do ní zahrnout toskický rotacismus. V konkrétních případech, kdy by gegština neposkytovala vyhovující řešení, navrhoval vrátit se ke stavu v literárních památkách 16. a 17. stol. a v albánštině národního obrození.

Jak je zřejmé, víceméně všechny strany se různými argumentačními cestami snažily předložit důvody, proč by právě jejich dialekt měl být povýšen na úroveň spisovného jazyka. Nejinak tomu bylo i v případě Arberešů v Itálii. Tezi o **arberešském základu** spisovné albánštiny formuloval čelní představitel italoalbánských obrozenců, Jeronim de Rada (1814–1903). Razil mínění, že Arbereši v důsledku odchodu do Itálie zakonzervovali albánštinu 15. století, která se dále vyvíjela mimo dosah vlivů turečtiny, a proto by mělo být arberešské nářečí považováno za nejryzejší ze všech a nejvhodnější pro spisovný jazyk. De Rada dále tvrdil, že arberešský dialekt obsahuje jak toskismy, tak gegismy, protože do Itálie přišli zástupci obou etnografických skupin. Kromě toho se své názory na spisovný standard snažil podpořit i vlastním renomé, které si vybudoval nejen mezi Albánci, ale i v celé západní Evropě. Izolovanost Arberešů od zbytku albánského světa zlehčoval tvrzením, že *Homér přece také žil v kolonii a přitom udával směr klasické řečtině*. De Rada nicméně přecenil vlastní síly, sklídl kritiku jak z vlastní Albánie, tak od arberešských intelektuálů, ale až do konce života odmítal od svých názorů ustoupit.

Manastirský kongres

Už bylo několikrát zmíněno, že až do počátku 20. stol. nepoužívali Albánci jednotnou abecedu: v katolických kruzích byla rozšířená latinka, v jihoalbánských oblastech se obvykle psalo modifikovanou řeckou abecedou, zatímco albánští muslimové tíhli k arabskému písmu. Někteří vzdělanci šli dokonce vlastní cestou a pokusili se vytvořit originální albánskou abecedu. Prvním takovým známým případem se stal nález *Elbasanského rukopisu* z 18. století, jehož autorem je patrně Grigor Voskopojari († 1775). Text rukopi-

su je napsán abecedou čítající 40 originálních písmen. Relativně největšího úspěchu se dočkal Theodor Haxhifillipi (známý též jako Dhaskal Todhri) se svou padesátiznakovou abecedou nesoucí stopy hlaholice. Přes její komplikovanost převzali tuto tzv. Todhrovu abecedu i někteří další autoři z Elbasanu a okolí a údajně se tam udržela až do 30. let 20. století. V polovině 19. století sepsal Naum Veqilharxhi první albánský slabikář (1844), pro nějž vytvořil originální písmo. Veqilharxhi se řídil myšlenkou, že abeceda, která by nebyla založena na žádném dosud existujícím písmu a nenesla by tak náboženský podtext, by mohla být snáze přijata všemi skupinami Albánců. Také muslimsko-albánský vzdělanec Hasan Tahsini během národního obrození usiloval o prosazení vlastní abecedy, která měla být jednodušší, a tudíž i snáze zvládnutelná. Idea unikátní albánské abecedy však narážela na jeden podstatný problém. Vyrobení speciálních tiskařských liter v evropských tiskárnách by stálo příliš velkou sumu peněz a zabralo by spoustu času. V daný okamžik vyžadovalo šíření myšlenek národního obrození pohotovější reakci.

Důležitým mezníkem ve vývoji spisovné albánštiny se stal tzv. **Manastirský kongres** ve dnech 14.–22. listopadu 1908. Už před tímto datem existovaly pokusy svolat celonárodní shromáždění pokud možno mimo Albánii (Bukurešť, Vídeň apod.) za účelem projednání otázky jednotné abecedy, nicméně všechny tyto pokusy vždy selhaly. Konkrétní obrysy získal teprve plán v režii albánského klubu „Bashkimi“ v Manastiru (dnešní Bitola v Makedonii), jednoho z desítek klubů sdružujících albánské intelektuály. Do Manastiru se nakonec sjelo na padesát zástupců jednotlivých albánských klubů a z diaspory, z nichž 32 mělo hlasovací právo, aby projednali řešení vleklého problému s národní abecedou. Funkce předsedy kongresu se zhostil **Mithat Frashëri** ze soluňského klubu. Intenzivní jednání trvala devět dní a na veřejných diskusích vystoupilo více než 400 lidí. Po Prizrenské lize se tedy jednalo o největší celonárodní shromáždění, jaké se kdy v historii Albánců podařilo realizovat.

Přestože v úvahu přicházela i řecká abeceda a arabské písmo, největší šance na přijetí měly od samého začátku tři varianty latinky: **istanbulská abeceda** navržená Samim Frashërim, abeceda hnutí **Bashkimi** navržená Prengem Doçim a abeceda literárního sdružení **Agimi** sestavená Ndre Mjedou. Istanbulskou abecedu, která si znaky chybějící v latině vypůjčila z řecké abecedy, šířila poměrně úspěšně Istanbulská společnost (Shoqëria e Stambollit) v celé Albánii pomocí slabikářů a jiných textů. Istanbulské společnosti ostře konkurovala katolická inteligence ve Skadaru, která se v roce 1899 zformovala v hnutí Bashkimi (tj. Sjednocení) kolem opata Prenga Doçiho. Příslušníci tohoto hnutí se pochopitelně vraceli k ideálu katolické literatury 16. a 17. století, ale jakmile se sami přesvědčili, že pravopis severoalbánských katolických autorů je už v praxi nepoužitelný, rozhodli se vytvořit nový spřežkový pravopis založený na italštině. Toto nebyl

ochotný akceptovat Ndre Mjeda, který usiloval o fonetický diakritický pravopis, a proto společně se svým bratrem z Bashkimi vystoupili a založili o dva roky později pod jménem Agimi (tj. Úsvit) vlastní hnutí.

Obecně vzato Toskové nejvíc sympatizovali s tradiční istanbulskou abecedou, zatímco Gegové se vyslovovali pro abecedu Bashkimi. Protože se ani po zdlouhavých rozporuplných jednáních nepodařilo dospět k jednoznačnému závěru, byla ustanovena jedenáctičlenná komise v čele s gegským literátem **Gjergjem Fishtou** (1871–1940). Ta nakonec zavrhlala možnost kodifikovat pouze jednu ze tří abeced, protože ani jedna z nich se nevyvarovala určitých nedostatků a především by ještě více rozdmýchala vzájemné spory. Dne 20. listopadu 1908 vyhlásila komise konečný verdikt. Zvolila kompromisní řešení a za oficiální prohlásila dvě abecedy: tzv. **novou** (abeceda Bashkimi doplněná o 9 spřežek a dva znaky s diakritickými znaménky) a **istanbulskou** lišící se pouze v několika grafémech. Na jednu stranu tak komise uznala prestiž istanbulské abecedy, na druhou stranu si byla vědoma toho, že z praktických důvodů potřebuje albánština abecedu složenou výhradně latinských znaků. Manastirská jednání možná nedocílila ideálního výsledku, ale znamenala zásadní posun ve standardizaci albánštiny.

Albánská literární komise ve Skadaru

Po manastirském kongresu měl být svolán další sjezd věnovaný pravopisu, který by položil základy spisovnému jazyku. Historické okolnosti však svolání takového sjezdu neumožnily a trvalo celých osm let, než byla fakticky jednání o spisovném standardu znovuoobnovena. Mladoturecké hnutí začalo vůči národnostním menšinám v Osmanské říši uplatňovat agresivní nacionalistickou politiku a upírat jim jejich předchozí práva. Radikální albánské spolky byly rozpuštěny, omezena byla činnost tisku a výuka albánštiny na státních školách. Navíc vnášeli mladoturci mezi Albánce další rozkol podněcováním fanatických zastánců arabského písma z řad severoalbánských a kosovských muslimů, kteří kategoricky odmítali přijetí latinky jako jediné oficiální abecedy. V září 1909 byl svolán národní kongres do středoalbánského města Elbasanu. Na základě tamních jednání byli albánští spisovatelé a novináři vyzváni, aby zásadně používali elbasanské nářečí, srozumitelné jak Toskům tak Gegům. Dokonce ani narychlo svolaný tzv. druhý manastirský kongres v dubnu 1910 nevyřešil všechny otázky kolem albánské abecedy. Dne 28. listopadu 1912, po dvou letech nepokojů a po I. balkánské válce, byl ve Vloře vyhlášen nezávislý albánský stát, který se dočkal mezinárodního uznání následujícího roku. Albánština tak rázem nabyla statusu úředního jazyka, a proto její úroveň musela vyhovět potřebám administrativy, vědy a tisku.

Během první světové války se do věci navíc vložilo Rakousko-Uhersko okupující střední a severní Albánii. V rámci demagogické politiky okupačního režimu nepřímo iniciovalo vznik Albánské literární komise ve Skadaru a na znamení dobré vůle vyslalo na pomoc do Skadaru dva rakouské albanisty, Rajka Nahtigala ze Štýrského Hradce a Maximiliana Lambertze z Vídně. Komise v čele s Gjergjem Pekmezim (1872–1938) oficiálně zahájila činnost na podzim 1916 za účasti renomovaných albánských filologů Luigje Gurakuqiho, Ndre Mjedy, Aleksandra Xhuvaniho, Gjergje Fishty a dalších.

Výsledky jednání vyhlásila 3. ledna 1917. Nejdůležitějším bodem, na němž se shodla, byla volba elbasanského nářečí jako nářeční báze spisovné albánštiny, protože kombinuje gegismy i toskismy. O čtyři roky později potvrdil rozhodnutí komise i kongres v Lushnji a v roce 1923 byl tento krok definitivně oficializován vládním dekretem. Reálně však tomuto opatření hlavně skadarští, ale i toskičtí autoři nepřikládali zásadní váhu a dál svéhlavě psali vlastním standardem. Komise totiž volbu elbasanského nářečí nepodložila žádnou seriózní gramatikou a slovníkem. Druhým, neméně důležitým závěrem skadarské komise bylo rozhodnutí založit albánský pravopis na fonetickém principu, nicméně dvojí pravidla pravopisu, která z jednání komise vzešla, nabídla pouze dílčí řešení. Historický význam skadarské komise spočívá v tom, že poprvé na projektu spisovného jazyka spolupracovali po delší dobu filologové z různých částí Albánie a snažili se uplatnit vědecká kritéria.

Poválečný triumf toskičtiny

Po druhé světové válce a nastolení komunistického režimu v Albánii se z jazykového plánování stalo politikum. Jazykovou politiku převzal nově vzniklý Jazykovědný institut v Tiraně, přičemž šéfem jazykového oddělení byl jmenován Aleksandër Xhuvani. Právě Xhuvani a paradoxně nejvíce Dhimitër Shuteriqi, spisovatel bez lingvistické specializace, začali usilovně pracovat na tom, aby prosadili toskičtinu jako jediný standard albánštiny, jelikož sám Enver Hoxha a také většina komunistických funkcionářů pocházela z jižní Albánie. Shuteriqi v útočných projevech na dvou vědeckých konferencích v roce 1952 ztotožnil toskičtinu s „jazykem revoluce“ a se skálopevným přesvědčením tvrdil, že jih Albánie byl od severních oblastí vždy kulturně a ekonomicky na výši. Celkově vzato se snažil vzbudit přesvědčení, že toskičtina v prvních poválečných letech sama spontánně převážila v tisku, domácí literatuře, překladech z cizích jazyků, vědě a komunistické propagandě. Velmi negativní postoj zaujal vůči k severoalbánské katolické literární tradici, což je v intencích vztahu komunismu k církvím jako takovým pochopitelné. Rozhodnutí

skadarské literární komise pokládal za importované mocnostmi a se stejným despektem se díval i na postavení gegštiny v meziválečné Albánii.

Díky politicky motivovaným rozhodnutím tedy nakonec v Albánii definitivně převážila toskičtina, na druhou stranu nelze v dnešním spisovném jazyce opomenout pár detailů, kdy se namísto toskické uplatnila gegská forma: v toskickém dialektu ztrácejí na konci slova znělé souhlásky svou znělost, zatímco v gegském dialektu a ve spisovné albánštině zůstává zachována (srov. tosk. *vënt* – geg. *vend*); v adjektivech odvozených sufixem *-shëm* a v činitelských jménech odvozených sufixem *-s* se objevuje hlásková skupina *-ue* jinak charakteristická pro gegský dialekt (např. *i besueshëm*, *i vazhdueshëm*, *i mrekuellueshëm*, *mësues*, *vrapues* apod.); do spisovného jazyka vešel i malý počet slov, kde není přítomen rotacismus (*ranor*, *besëtytni*); ve spojkách *domethënë* (< do me thënë) a *meqenëse* (< me qenë se) lze vystopovat gegský infinitiv skládající se z předložky „me“ a participia plnovýznamového slovesa.

Poněkud jiná situace panovala mezi Albánci v Jugoslávii, kde se jazykové plánování vyvíjelo izolovaně až do konce 60. let minulého století. Jugoslávští Albánci poprvé svolali konferenci věnovanou otázkám pravopisu v roce 1952, podruhé v roce 1957 a z třetího setkání v roce 1964 vzešla pravidla albánského pravopisu pro Albánce žijící v Jugoslávii. Ta nesetřvala v platnosti příliš dlouho, protože už v roce 1968 se rozhodovalo o tom, jestli se Kosovo, Makedonie a Černá Hora připojí k celonárodnímu projektu jednotných pravidel pravopisu řízeného z Albánie. Setkání vstoupilo do historie jako **Prištinská jazyková porada** (Konsullta gjuhësore e Prishtinës). V politickém napětí roku 1968, které doprovázely protijugoslávské demonstrace, se nakonec jugoslávští Albánci rozhodli projekt podpořit, a to i za cenu přijetí toskického standardu, jinak severogegským Albáncům vzdáleného.

Roku 1972 byl pak do Tirany svolán **Pravopisný sjezd** (Kongresi drejtshkrimor), který bývá také podle místa konání označován jako Tiranský sjezd. Tohoto setkání se účastnili delegáti nejen z Albánie, ale i z Kosova, Makedonie, Černé Hory a zástupci arberešské komunity, především jazykovědci, ale i literáti a učitelé albánštiny. Předsedal mu Eqrem Çabej, celosvětově uznávaná osobnost albánské lingvistiky. Usnesení Pravopisného sjezdu signovali např. tehdejší ministr školství a kultury Thoma Deliana, ředitel Ústavu jazykovědy a literatury tiranské univerzity Androkli Kostallari, děkan filozofické fakulty univerzity v Prištině Idriz Ajeti, předseda Svazu spisovatelů a umělců Dhimitër Shuteriqi, ředitel Albanologického institutu v Prištině Rexhep Qosja, Shaban Demiraj, Jorgji Gjinar, Ali Dhrimo, Bahri Beci, Ferdinand Leka, mezinárodně uznávaný spisovatel Ismail Kadare a mnoho dalších. Opatření přijatá na sjezdu s konečnou platností sjednotila pravopis ve sporných bodech. Při vytváření pravidel pravopisu byl kladen dů-

raz především na jednoduchost a srozumitelnost, přičemž za směrodatné bylo přijato fonetické hledisko, zatímco morfologické hledisko se uplatnilo pouze v omezené míře.

V návaznosti na Pravopisný sjezd vydává Ústav jazykovědy několik důležitých kodifikačních příruček: *Pravopis albánského jazyka* (*Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, 1973), *Pravopisný slovník albánského jazyka* (*Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe*, 1976), *Slovník současného albánského jazyka* (*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, 1980) a konečně *Slovník současné albánštiny* (*Fjalor i shqipes së sotme*, 1984, reprint 2002). Později se dočkala vydání dvousvazková *Mluvnice albánského jazyka* (*Gramatika e gjuhës shqipe*, I. díl 1995, II. díl 1997, reprint 2002).

Pravopisným sjezdem a následným vydáním kodifikačních příruček se fakticky završil proces standardizace albánštiny, i když patrné rozdíly v používání spisovného jazyka existují mezi toskickými a gegskými mluvčími dodnes. Pomineme-li fakt, že gegští mluvčí se často provníují proti ortoepickým zásadám, je možno tu a tam zaslechnout hlasy volající alespoň po částečném zrovnoprávnění určitých gegismů s dosavadními toskickými podobami. S pádem totalitního režimu se uvolnil i prostor pro reminiscence Gegů, a proto patří standardizace albánštiny i více než třicet let po Pravopisném sjezdu mezi stále aktuální témata albanistických konferencí.